80 år med Mackmyra Sulfit AB

AV VIVI SÖRENSEN

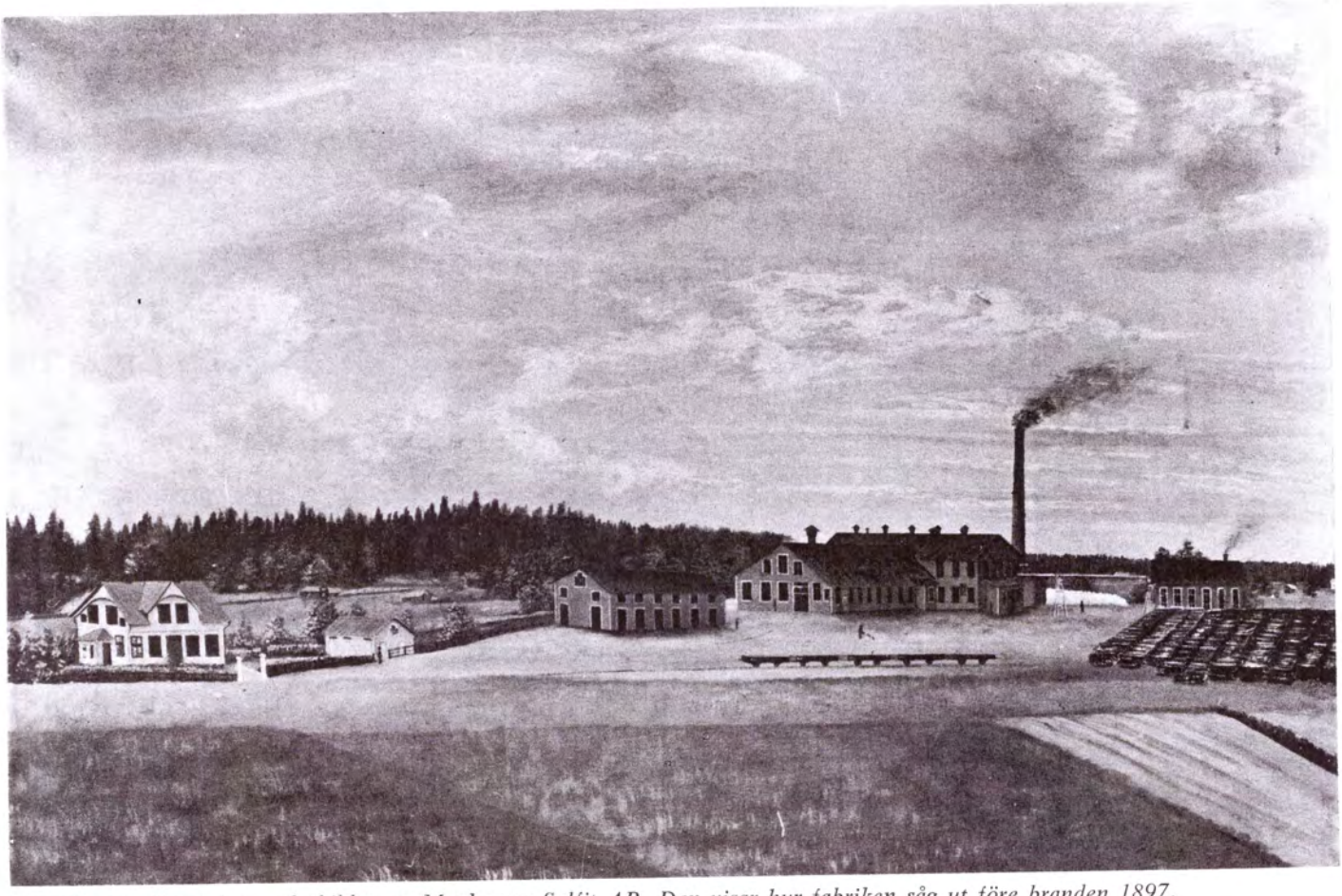

Detta är den äldsta bevarade bilden av Mackmyra Sulfit AB. Den visar hur fabriken såg ut före branden 1897.

Mackmyra Sulfitfabrik ligger i en av vårt lands äldsta industribygder med anor ända från bergsmanstiden. Den ligger på ett landområde som omflytes av två grenar av Gavleån, därav ägobeteckningen Öhn.

Närmaste stad är Gävle, som också är utskeppningshamn för massan. Dit är det cirka en mil längs den numera fyrfiliga riksväg 80. Denna fortsätter åt andra hållet västerut via Forsbacka till Sandviken.

Mackmyra Sulfit Aktiebolag bildades den 16 februari 1889 av brukspatronerna Wilhelm Fogelmarck på Wall och Christian Lundeberg på Forsbacka samt ingenjören E. Steffansson, som då var anställd på Gysinge Bruk. Han blev också bolagets förste verkställande direktör. De båda förstnämnda herrarna ägde på den tiden gemensamt Mackmyra Bruk, vilket innefattade ett järnbruk med anor från 1600-talet, jordbruk, ganska stora skogsområden och, inte minst, vattenrätten för flera fall i Gavleån.

Det var för att få ekonomiskt utbyte av skogen som man kom på idén att bygga en sulfitfabrik. Att den förlades just till Öhn, intill ett av dessa vattenfall, berodde på att man ännu inte kunde utnyttja elektriciteten som industriell drivkraft – transformatorerna kände man inte till och spänningsförlusterna blev för stora. Man måste därför driva maskinerna genom vattenturbiner direkt från vattenfallet. En mindre kraftstation anlades dock snart för belysningsändamål. Som en kuriositet kan nämnas att spänningen då vid fabriken var 110 V, medan den vid disponentbostaden någon kilometer därifrån hade sjunkit till endast ca 70 V.

En fabrik – en ritning

På den plats på Öhn där fabriken uppfördes hade det redan tidigare funnits en industri, Gadöborgs pappersbruk. Det nedlades dock kring 1870. Mackmyra sulfitfabrik var i sitt första utförande byggd helt i trä, på grundval av en enda ritning utförd av Karlstads mekaniska verkstad. Både denna ritning och en bild av fabriken finns ännu bevarade

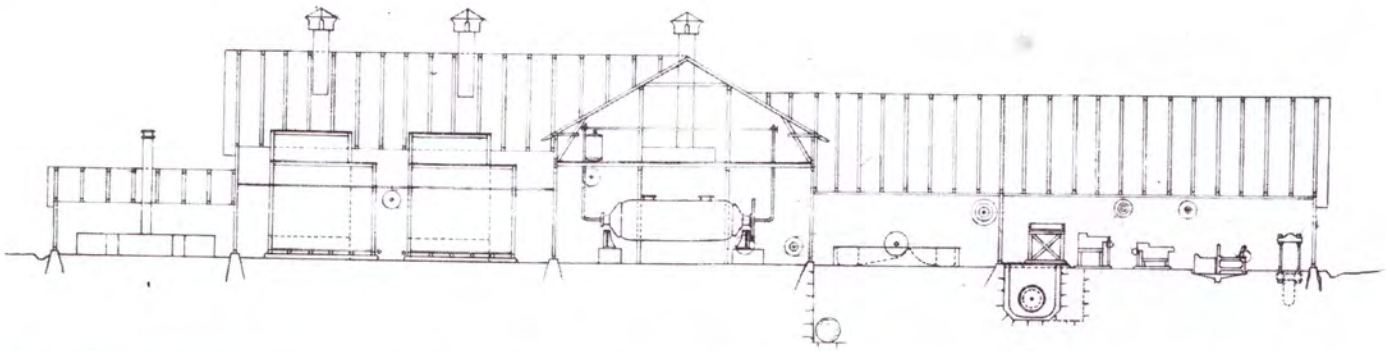

Efter denna enda ritning byggdes Mackmyrafabriken. Ritningen sammanställdes i mars 1889 av Karlstads Mekaniska Werkstad. Att man följde ritningen noga framgår av målningen av fabriken så som den såg ut före branden.

i företagets arkiv. Igångkörningen skedde kring 1 juli 1890, och 11 juli offererar man igångsättningsmassa till Fiskeby med den blygsamma anmärkningen »Denna sort säljes litet billigare, emedan det blivit litet solkat i kanten, genom folkets ovana mest».

Under igångsättningsåret producerades 1 100 ton torrtänkt sulfitmassa i två liggande roterande kokare. Arbetspersonalen uppgick till 39 man. Lönerna var minst sagt blygsamma. Medellönen torde ha legat kring 20 öre per timme. Då höll bolaget också oftast bostaden, vilket kom att spela en avgörande roll för förloppet av den bekanta Mackmyra-strejken år 1906.

Den låga timlönen räckte nödtorftigt till uppehället genom att arbetstimmarna var så många fler. Skiften var på tolv timmar, vari dock inräknades matpauser av varierande längd, mellan två och tre och en halv timme enligt tillgängliga uppgifter. Vid övergången från natt- till dagskift varje vecka fick en del av arbetsstyrkan s k långskift, d v s 24 timmars sammanhängande arbetstid. Den gamla tiden var verkligen inte alltid god.

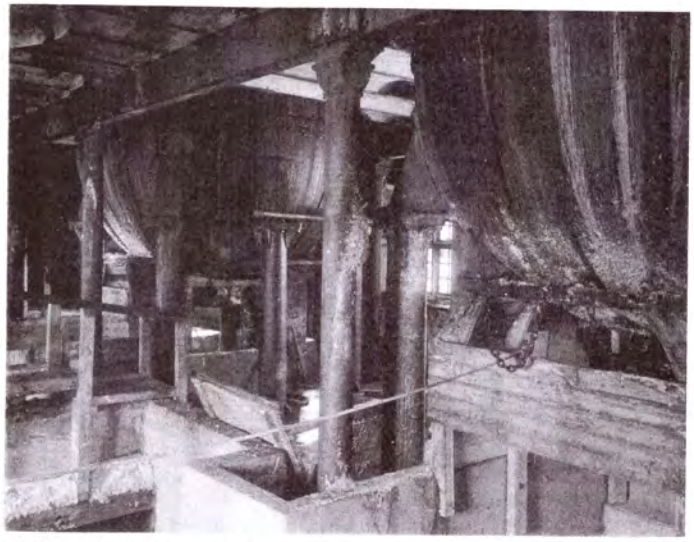

Så här såg kokeriet i den nya fabriken ut vid sekelskiftet. Observera repet som användes för att rycka ur tappningsventilen.

De följande åren förbättrades och utökades produktionen successivt om än i långsam takt, men den 25 juli 1897 fick man se resultatet av mödan gå upp i rök. Då härjades träfabriken av vådeld, och kvar blev bara brandstationen och den i tegel nyuppförda verkstadsbyggnaden.

Drygt ett år senare kunde man köra igång den nu i beständigare material byggda nya fabriken, försedd med tre stående kokare och beräknad för en tillverkning av 7 000 ton torr sulfitmassa. Aktiekapitalet på 220 000 kronor utökades 1901 till 340 000 kronor, och företaget expanderade så att man 1905 redovisade en tillverkning av 13 631 ton.

Mackmyra-konflikten 1906

År 1906 blev ett märkesår både i Mackmyras och fackföreningens historia. Fackföreningar hade ju ganska länge existerat vid andra industrier. Nu började också en del arbetare på Mackmyra intressera sig för anslutning.

Styrelsesättet i Mackmyra hade av hävd varit det gammaldags patriarkaliska. De flesta arbetarna tycks före igångsättningen ha haft sysselsättningar utanför industrin. Lönerna lär vid denna tidpunkt ha varit ungefär som vid andra, jämförbara fabriker i landet. Konflikten gällde därför i första hand rätten att ansluta sig till fackföreningen, men i andra hand också de makthavandes sätt att utöva sin auktoritet gentemot den enskilde. Paralleller saknas som synes inte till företeelser i vår egen tid.

Den 18 februari 1906 gick 9 av sulfitfabrikens arbetare in som medlemmar i Järnvägsbyggnadsarbetareförbundets

Den daggående personalen vid Mackmyra Sulfit samlade framför den gamla fabriken, alltså den fabrik som förstördes av eld 1897. Man har ställt upp med sina verktyg på den tidens vis. På bilden ses bl a målare, snickare, grovarbetare och smed. Mannen som ligger framför de andra var troligen laboratoriebiträde eller provtagare. Han har provflaskan med sig.

Gävleavdelning, och 14 dagar senare bildades i Mackmyra en underavdelning till sektion 39 av Grov- och Fabriksarbetareförbundet i Gävle. Den skulle hållas hemlig, men kom dock till arbetsledningens kännedom. Denna sammankallade arbetarna och deklarerade att de som ville kvarstå i fackföreningen skulle sägas upp från sitt arbete på ordinarie 8 dagar, men dessutom på 14 dagar till avflyttning från bolagets bostäder.

Följden blev massanslutning till fackföreningen. Arbetsgivarens svar på detta var ett tillkännagivande om lockout, som trädde i kraft den 17 mars. När nu fabriken var stängd kom de nära förestående vräkningarna i blickpunkten. De kom på grund av förseningar att påbörjas först den 19 april. Under tiden hade en del av de utsatta familjerna hunnit ordna husrum hos hjälpsamt folk i bygden närmast omkring, medan andra enligt uppgift tvingades kampera i rishyddor i skogen.

Vräkningarna föranledde upprörda presskommentarer landet runt, varvid inte ens de mest högerbetonade tidningarna tog parti för åtgärden. Svenska Dagbladet betecknade t. ex. vräkningarna som ett »atavistiskt återfall i ett barbariskt tyranneri». Också i riksdagen togs konflikten upp av Gävleborgs arbetarrepresentant.

Det visade sig snart att den uppståndelse vräkningarna åstadkommit i hela landet överbevisat bolagets styrelse om att ställningen var ohållbar. Redan den 4 juni togs genom Svenska arbetsgivarföreningen kontakt med Grov- och Fabriks, men först den 3 september kom man fram till en överenskommelse där föreningsrätt tillerkändes bägge parter. Grunden var därmed lagd också i Mackmyra till det förhandlingsförfarande mellan arbetsmarknadens parter som ännu består.

År 1907 avgick disponent Steffansson och efterträddes såsom VD av kapten E Klingberg och som disponent av

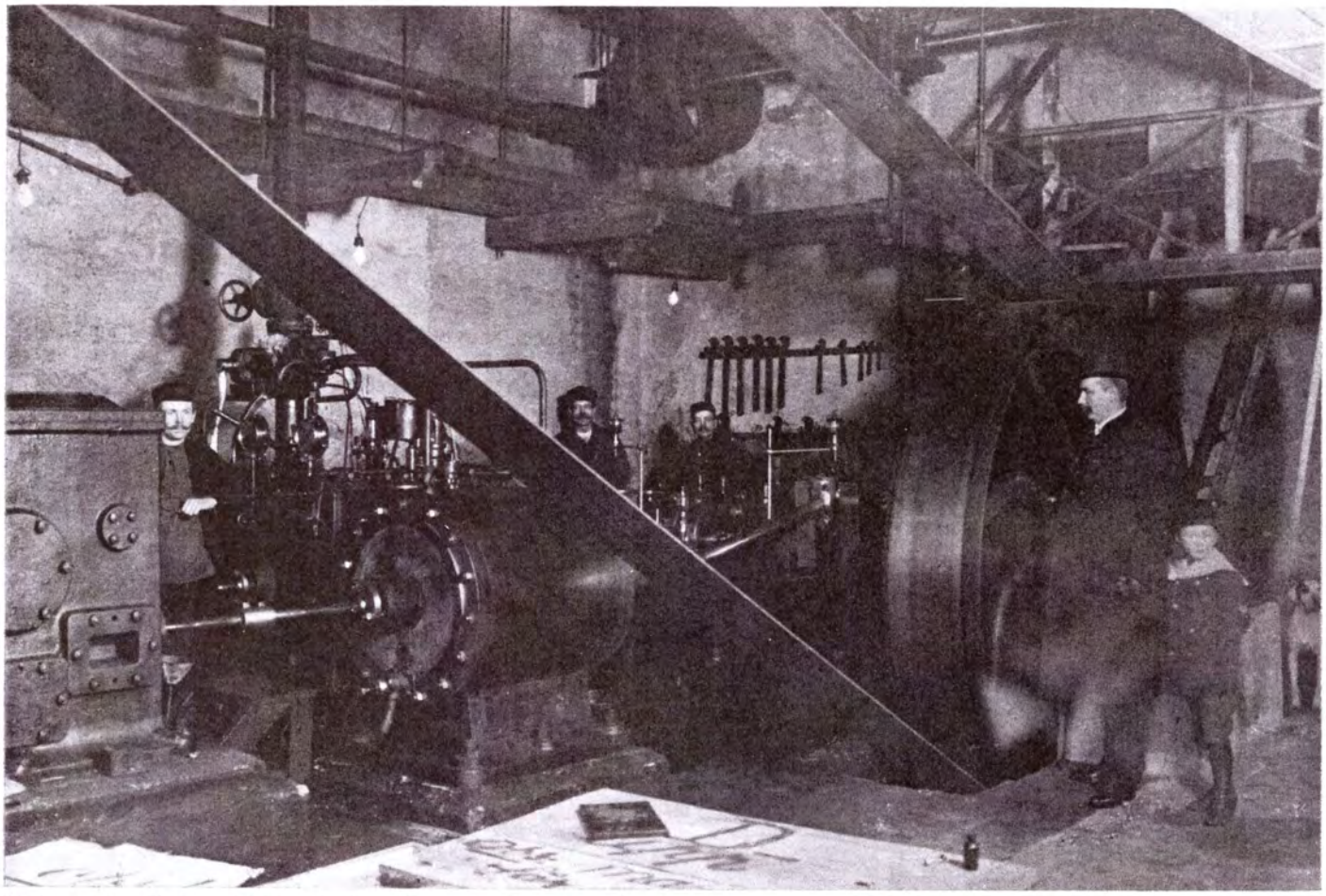

Bilden är från hösten 1906 och visar disponent Einar Lundbäck och hans son Ivar på besök i den tidens kraftcentral. Med hjälp av den enorma remmen kunde en ångmaskin driva praktiskt taget hela fabriken.

ingenjör Einar Lundbäck, som sedan skulle inneha denna post i 25 år. År 1909 anlades Korsnäsbolagets sulfitfabrik i Karskär, vilket kom bolaget att gripas av tvivel på företagets möjligheter att hävda sig. Man beslöt dock att stå på sig och möta konkurrensen med kraftigare moderniseringar. En käpp i hjulet måste den bekanta storstrejken samma år ha varit, då arbetet låg nere vid Mackmyra i 3 månader.

Det första världskrigets år passerade relativt smärtfritt förbi för Mackmyras vidkommande. Det sämsta året var 1918, då man bara tillverkade 5 860 ton massa. Krigets efterverkningar gjorde sig dock gällande på ett katastrofalt sätt i början på 20-talet. Prisnivån sjönk plötsligt och de priser man fick för massan täckte långt ifrån de uppskruvade råvarupriserna och de ännu höga lönerna. Detta ekonomiska bakslag slukade alla reserver och lämnade bolaget starkt skuldbelastat och i beroende av den kreditgivande banken.

Under de följande åren belastades därför verksamheten av dryga räntekostnader för upplånat kapital. Man fick avstå från grundliga rationaliseringar och nöja sig med att så småningom försöka förbättra den maskinella utrustningen. Under 20-talet och, sista gången, 1932 förekom också flera arbetskonflikter som ännu mera minskade möjligheterna att avbetala lånen.

År 1932 avgick disponent Lundbäck med pension och ingenjör Gunnar Hornborg tillträdde befattningen som VD. Då den finansiella ställningen var prekär övertog Jordbrukarbanken samtliga aktier. Aktiekapitalet nedskrevs till 50 000 kronor och ökades genom nyteckning till 2 050 000 kronor. Dessa aktier försåldes sedermera år 1936 till ett konsortium under disponent Hornborgs ledning, vilket blev bestående även efter nuvarande disponenten, Ulf Strindlunds tillträde år 1951, då disponent Hornborg avgick med pension.

Under andra världskriget uppstod stora sysselsättnings- och därmed även finansiella problem, eftersom massaexporten blev starkt beskuren. Fabriksledningen försökte då på annat sätt skapa arbetstillfällen. Man anlade t. ex. ugnar för tillverkning av gengaskol och en tjäroljefabrik, samt startade en spritfabrik eftersom bensintillgången i landet var knapp och drygades ut med tillsats av sulfitsprit.

Sedan krigets ekonomiska efterverkningar övervunnits har Mackmyra under 50- och 60-talen kraftigt expanderat och rationaliserats under disponent Strindlunds ledning. Totalproduktionen uppgick år 1969 till 48 000 ton vitmas-

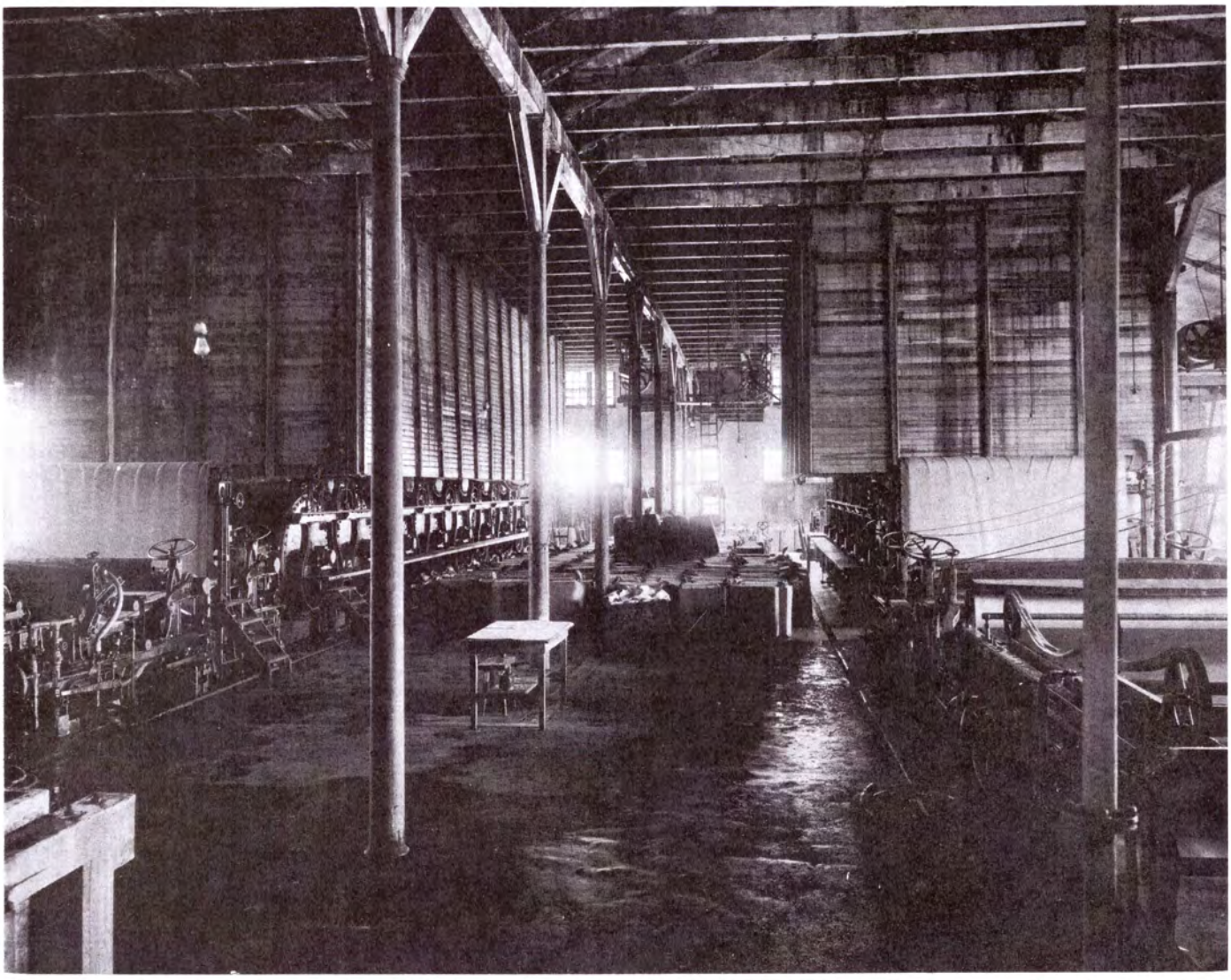

Torkmaskinsalen vid Mackmyra Sulfit AB hade detta utseende vid sekelskiftet. Stommen till maskinerna finns fortfarande kvar även om de har moderniserats i många omgångar.

sa, och antalet arbetstimmar per ton massa var för produktionen 4,6 eller ca 1/3 av motsvarande siffra under åren närmast efter andra världskriget.

Mackmyras massa – kvalitetsbeteckning MS – har på grund av sin styrka, renhet och vithet alltid betraktats som en av de bästa oblekta sulfitmassorna på världsmarknaden, vilket säkert bidragit till företagets livskraft.

Som skogsindustri har företaget dock haft en belastning i det faktum att bolagets skogsarealer varit för små och endast täckt en mycket liten del av virkesbehovet. En ödets ironi, kan man tycka, då bolaget ju startades just för att grundarna skulle utnyttja sitt skogsinnehav. Nödvändigheten att årligen inköpa stora virkesmängder har gjort företaget känsligt för konjunkturerna och tvingat till försiktighet med investeringar i utbyggnader.

Företaget har saknat säkerhet i form av stora skogstillgångar och därför alltid varit hänvisad till självfinansiering.

I andra avseenden har företaget haft kompenserande fördelar. Arbetarstammens kontinuitet och den trygghet som ligger i att alla känner alla och är bofasta i sin miljö har varit en positiv faktor.

Siffran fyra disponenter på 80 år visar att det varit väl sörjt för kontinuitet i arbetsledningen. Men dessa har alla varit »utanvessare» som man säger här i Valbo socken om utsocknes. Bland de anställda kan man ännu i dag hitta namn som var representerade redan när bolaget startades, och bolagets personalfester vart femte år har i hög grad präglats av hyllningar till de många som länge medarbetat i produktionen, ofta i 40–50 år.

För att komma med litet statistik, så fanns det år 1959 bland 250 anställda 76 aktiva och 53 pensionärer med mer än 25 tjänsteår bakom sig. Ur en familj fanns vid samma tillfälle fem bröder anställda. Tillsammans med fader och en tidigare avliden broder hade de arbetat sammanlagt 240 år i Mackmyra. En annan familj hade sju söner i företaget, förutom tre som tidigare också arbetat där.

Under sådana förhållanden förstår man att, sedan den stormiga strejktiden 1906 och de oroliga tider som följde under 20-talet väl var överståndna, sans och förhandlingsvilja har kunnat prägla lösandet av de intressekonflikter som oundvikligen ibland måste uppstå på en arbetsplats. En gemensam förhoppning bland alla som har och haft sin gärning vid »Mackmyra-sulfiten» är säkert att kontinuitet och stabilitet skall prägla denna industris utveckling också i framtiden.